काक्षीवती घोषा। अश्विनौ। जगती

रथं यान्तं कुह को ह वां नरा प्रति द्युमन्तं सुविताय भूषति।
प्रातर्यावाणं विभ्वं विशेविशे वस्तोर्वस्तोर्वहमानं धिया शमि॥ १०.०४०.०१

नरा- हे नेतारौ। द्युमन्तम्- ज्योतिष्मन्तम्। प्रातर्यावाणम्- उषसि प्रवृत्तायामागन्तारम्। विभ्वम्- व्याप्तम्। विशेविशे- प्रतिमानवम्। वस्तोर्वस्तोः- प्रत्यहम्। शमि- कर्मणि। धिया- बुद्ध्या। वहमानम्- दैवसंपदं धरन्तम्। यान्तम्- एवमभिगन्तारम्। वाम्- युवयोः। रथम्- लक्ष्यप्रापकरंहणप्रतीकस्यन्दनम्। रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः ऋतं रथः। कुह- कुत्र। कः। सुविताय- सुखाय। भूषति- मण्डयति ॥१॥

कुह स्विद्दोषा कुह वस्तोरश्विना कुहाभिपित्वं करतः कुहोषतुः।
को वां शयुत्रा विधवेव देवरं मर्यं न योषा कृणुते सधस्थ आ॥ १०.०४०.०२

अश्विना- हे प्राणेशौ। कुह स्वित्- कुत्र। दोषा- रात्रौ भवथः। कुह- कुत्र। वस्तोः- दिवा भवथः। कुह- कुत्र। अभिपित्वम्- अभिप्राप्तिम्। करतः- कुरुथः। कुह- कुत्र। उषतुः- वसथः। शयुत्रा- शयने। विधवा- मृतभर्तृका। योषा- महिळा। देवरम्- द्वितीयं वरमिति यास्कः। मर्यं- मर्त्यम्। न- इव। सधस्थे- देवयजनदेशे। कः- क उपासकः। वाम्- युवाम्। आ कृणुते- आकुरुते। यथा स्वरक्षायै सन्तत्यर्थं मृतभर्तृका द्वितीयं वरं वृणुते तथा नष्टसुख उपासकः स्वरक्षायै धर्मसन्तत्यर्थमश्विनावाश्रयत इति भावः ॥२॥

प्रातर्जरेथे जरणेव कापया वस्तोर्वस्तोर्यजता गच्छथो गृहम्।
कस्य ध्वस्रा भवथः कस्य वा नरा राजपुत्रेव सवनाव गच्छथः॥ १०.०४०.०३

कापया- प्रबोधनस्तुत्या। जरणेव- स्तुत्याविवेन्द्रवरुणौ । प्रातः- सुप्रभाते। जरेथे- स्तूयेथे। यजता- पूज्यौ सन्तौ। वस्तोर्वस्तोः- प्रत्यहम्। गृहम्- उपासकसदनम्। गच्छथः। ध्वस्रा-

Dr. Rangani

WEBOLIM

वृत्रध्वंसकौ। कस्य। भवथः- स्थः। नरा- नेतारौ। कस्य सवना- कस्य संभजनम्। राजपुत्रेव- राजकुमाराविव। गच्छथः ॥३॥

युवां मृगेव वारणा मृगण्यवो दोषा वस्तोर्हविषा नि ह्वयामहे।
युवं होत्रामृतुथा जुह्वते नरेषं जनाय वहथः शुभस्पती॥ १०.०४०.०४

मृगण्यवः- मृगं गजमिच्छन्तः गजवीराः। वारणा मृगेव- गजानाह्वयन्तीव। युवाम्- वाम्। दोषा वस्तोः- दिवारात्रम्। हविषा- हव्येन। नि ह्वयामहे- आह्वयामः। नरा- हे नेतारौ। युवम्- युवाम्। होत्राम्- आहुतिम्। ऋतुथा- काले। जुह्वते। शुभस्पती- मङ्गलपालकौ। जनाय। इषम्- सत्कामनाम्। वहथः- धारयथः ॥४॥

युवां ह घोषा पर्यश्विना यती राज्ञ ऊचे दुहिता पृच्छे वां नरा।
भूतं मे अह्न उत भूतमक्तवेऽश्वावते रथिने शक्तमर्वते॥ १०.०४०.०५

अश्विना- हे प्राणेशौ। युवाम्- वां प्रति। घोषा- श्रुतिघोषयुता। राज्ञो दुहिता- रञ्जकस्योपासकस्य पुत्री। परि यती- परितो गच्छन्ती। ऊचे- उवाच। नरा- हे नेतारौ। वाम्- युवां प्रति। पृच्छे- अपृच्छम्। मे- मम। अह्ने- दैवप्रज्ञायै। भूतम्- भवतम्। उत- अपि च। अक्तवे- मनुष्यप्रज्ञायै च। भूतम्- भवतम्। अश्वावते- प्राणयुक्ताय। रथिने- लक्ष्यप्रापकरंहणयुक्ताय। रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः ऋतं रथः। अर्वते- उपासकाय। शक्तम्- ईशनाय शक्तौ भवतम् ॥५॥

युवं कवी ष्ठः पर्यश्विना रथं विशो न कुत्सो जरितुर्नशायथः।
युवोर्ह मक्षा पर्यश्विना मध्वासा भरत निष्कृतं न योषणा॥ १०.०४०.०६

अश्विना- प्राणेशौ। युवम्- युवाम्। कवी- क्रान्तदर्शिनौ। स्थः- भवथः। जरितुः विशः- स्तोत्रे जनाय। कुत्सो न- इन्द्र इव। रथम्- लक्ष्यप्रापकरंहणप्रतीकवाहनम्। नशायथः- व्याप्नुथः। अश्विना- हे प्राणेशानशक्तिप्रतीकौ। योषणा- नारी। निष्कृतं न- अलङ्कारमिव। युवोः- युवयोः। मधु- रसम्। ह। आसा- आस्येन। मक्षा- मक्षिका। भरत- पुष्पेभ्यो बिभर्ति। यं रसं मक्षिका षट्पदो वा पुष्पेभ्यो गृह्णाति सोपि युवयोरेवेति भावः ॥६॥

Dr. Rangani
WEBOLIM

युवं ह भुज्युं युवमश्विना वशं युवं शिञ्जारमुशनामुपारथुः।

युवो ररावा परि सख्यमासते युवोरहमवसा सुम्नमा चके॥ १०.०४०.०७

अश्विना- हे प्राणेशौ। युवम्- युवाम्। भुज्युम्- जीवोदकधारासु पतितम्। वशम्- वृत्रवशे स्थितम्। शिञ्जारम्- कूपपतितमुपासकम्। अत्रिं शिञ्जारमश्विना इति श्रुतेः। उशनाम्- कामयन्तीम्। उपारथुः- उद्धर्तुमागतौ। भुज्युमंहसः पिपृथो निरश्विना इति श्रुतिः। ररावा- मन्त्रयुक्त उपासकः। युवोः- युवयोः। सख्यम्- मैत्रीम्। परि आसते- पर्यास्ते। युवोः- युवयोः। अवसा- रक्षया। अहम्। सुम्नम्- आनन्दम्। आ चके- कामये ॥७॥

युवं ह कृशं युवमश्विना शयुं युवं विधन्तं विधवामुरुष्यथः।

युवं सनिभ्यः स्तनयन्तमश्विनाप व्रजमूर्णुथः सप्तास्यम्॥ १०.०४०.०८

अश्विना- हे प्राणेशौ। युवम्- युवाम्। कृशम्- ग्लानिं गतम्। शयुम्- शक्तिरहितत्वाच्छयानम्। विधन्तम्- उपासकम्। विधवाम्- मृतभर्तृकामनाथाम्। उरुष्यथः- रक्षथः। युवम्- युवाम्। सनिभ्यः- दातृभ्यः। सप्तास्यम्- सर्पणशीलद्वारम्। स्तनयन्तम्- गर्जन्तम्। व्रजम्- मेघं जडप्रतीकम्। अप ऊर्णुथः- विवृतद्वारं कृतवन्तौ स्थः ॥८॥

जनिष्ट योषा पतयत्कनीनको वि चारुहन्वीरुधो दंसना अनु।

आस्मै रीयन्ते निवनेव सिन्धवोऽस्मा अह्ने भवति तत्पतित्वनम्॥ १०.०४०.०९

योषा- नारी। जनिष्ट- जाता। कनीनकः- नारीकामः। पतयत्- पततु। दंसना अनु- भवतोः कर्माणि अनु। वीरुधः- ओषधयः। वि आरुहन्- विरोहन्तु। अस्मै- एतस्मै स्त्रीकामाय रेतस उत्पादनार्थम्। निवनेव सिन्धवः- प्रवणदेशे उदकानीव। रीयन्ते- ओषधयोभिगच्छन्तु। अस्मै- एतस्मै। अह्ने- अहन्तव्याय। तत् पतित्वनम्- तत्सम्भोगसामर्थ्यम्। भवति- भवत्प्रसादेन भवति ॥९॥

जीवं रुदन्ति वि मयन्ते अध्वरे दीर्घामनु प्रसितिं दीधियुर्नरः।

वामं पितृभ्यो य इदं समेरिरे मयः पतिभ्यो जनयः परिष्वजे॥ १०.०४०.१०

Dr. Rangaji

WEBOLIM

नरः- पतयः। जीवम्- जायानां जीवनमुद्दिश्य। रुदन्ति- रोदनोपलक्षितकठिनप्रयासं कुर्वन्ति। अध्वरे- अध्वनि। वि मयन्ते- निवेशयन्ति च। दीर्घां प्रसितिम्- दीर्घं जीवनाध्वानम्। अनु। दीधियुः- धृतवन्तः। पितृभ्यः- स्वपूर्वपुरुषेभ्यः। इदम्- एताम्। वामम्- सुन्दरीं सन्ततिम्। समेरिरे- सम्यक् प्रेरयन्ति। पतिभ्यः। जनयः- जायाः। परिष्वजे- परिष्वङ्गार्थम्। मयः- सुखं कुर्वन्ति ॥१० ॥

न तस्य विद्म तदु षु प्र वोचत युवा ह यद्युवत्याः क्षेति योनिषु।
प्रियोस्रियस्य वृषभस्य रेतिनो गृहं गमेमाश्विना तदुश्मसि॥ १०.०४०.११

अश्विना- हे प्राणेशौ। युवा- तरुणः पतिः। युवत्याः- तरुण्याः पत्न्याः। योनिषु- सदनेषु। क्षेति- वसति। तस्य तत्सुखम्। न। विद्म- जानीमः। तत्। सु- सुष्ठु। प्र वोचत। प्रियोस्रियस्य- प्रिययुवतेः। वृषभस्य- सेक्तुः। रेतिनः- पतेः। तत्। गृहम्- सद्म। उश्मसि- कामयामहे ॥११ ॥

आ वामगन्सुमतिर्वाजिनीवसू न्यश्विना हृत्सु कामा अयंसत।
अभूतं गोपा मिथुना शुभस्पती प्रिया अर्यम्णो दुर्याँ अशीमहि॥ १०.०४०.१२

वाम्- युवयोः। सुमतिः। आ अगन्- अस्मानागच्छतु। वाजिनीवसू- संपत्कुमारौ। अश्विना- प्राणापानेशौ। हृत्सु- हृदयेषु। कामाः। नि अयंसत- नियम्यन्ताम्। मिथुना- युगळौ। शुभस्पती- मङ्गळपालकौ। गोपा- अस्मद्गोप्तारौ। अभूतम्- अभवताम्। प्रियाः- वयं प्रेम्णा सन्तः। अर्यम्णः- औदार्याधिदैवतस्य। दुर्यान्- सदनानि। अशीमहि- प्राप्नुयाम ॥१२ ॥

ता मन्दसाना मनुषो दुरोण आ धत्तं रयिं सहवीरं वचस्यवे।
कृतं तीर्थं सुप्रपाणं शुभस्पती स्थाणुं पथेष्ठामप दुर्मतिं हतम्॥ १०.०४०.१३

मन्दसाना- आनन्दकरौ। ता- तौ। मनुषः- उपासकस्य। दुरोणे- सदने। वचस्यवे- मन्त्रकामायै मह्यम्। सहवीरम्- वीरैर्युक्ताम्। रयिम्- संपदम्। आ धत्तम्। शुभस्पती- मङ्गळपालकौ। तीर्थं- जीवोदकम्। सुप्रापणम्- सुप्राप्यम्। कृतम्- कुरुतम्। पथेष्ठाम्- पथि गतम्। स्थाणुम्- जडैकपरम्। दुर्मतिम्- मम दुष्टबुद्धिम्। हतम्- नाशयतम् ॥१३ ॥

Dr. Rangaji
WEBOLIM

क्व स्विदद्य कतमास्वश्विना विक्षु दस्रा मादयेते शुभस्पती।

क ईं नि येमे कतमस्य जग्मतुर्विप्रस्य वा यजमानस्य वा गृहम्॥ १०.०४०.१४

अद्य- इदानीम्। अश्विना- हे प्राणेशौ। क्व स्वित्- कुत्र भवथः। कतमासु- कीदृशीषु। विक्षु- प्रजासु। मादयेते- सन्तुष्टौ भवथः। दस्रा- दर्शनीयौ दर्शनमयौ वा। शुभस्पती- मङ्गळपालकौ। कः। ईम्- एतौ। नि येमे- नियच्छति। कतमस्य- कीदृशस्य। विप्रस्य- मेधाविनः। यजमानस्य- उपासकस्य। गृहम्- सदनम्। जग्मतुः- गच्छथः॥१४॥

Dr. Ranganji

WEBOLIM